บทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนา*

BUDDHIST MONKS' ROLE IN PRESERVING LANNA PALM-LEAF SCRIPTURES

พระสมบัติ สนฺตจิตฺโต (เป็งวงศ์)[1] และ พรหมเรศ แก้วโมลา[2]

Phra Sombut Suntajitto (Pangwong)[1] and Phromares Kaewmola[2]

[1-2]บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

[1-2]Graduate Studies Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phrae Campus, Thailand

Corresponding Author's Email: aoao59797@gmil.com

วันที่รับบทความ : 6 ตุลาคม 2568; วันแก้ไขบทความ 18 ตุลาคม 2568; วันตอบรับบทความ : 20 ตุลาคม 2568

Received 6 October 2025; Revised 18 October 2025; Accepted 20 October 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงบทบาทและความสำคัญของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ซึ่งถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าของภูมิภาคล้านนา คัมภีร์ใบลานไม่เพียงแต่เป็นแหล่งบันทึกคำสอนในพระพุทธศาสนา แต่ยังเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญา วิถีชีวิต และค่านิยมของคนในอดีต พระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของชุมชน จึงมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์คัมภีร์ พระสงฆ์ไม่เพียงแต่ทำหน้าที่เก็บรักษาและซ่อมแซมคัมภีร์ใบลานที่ชำรุดแต่ยังมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง และการรักษาไปสู่คนรุ่นใหม่ พระสงฆ์ยังได้มีส่วนร่วมในการฟื้นฟูคัมภีร์ใบลาน ให้กลับมาเป็นที่รู้จักในสังคม อีกทั้งยังช่วยให้การศึกษาด้านพระพุทธศาสนาที่บันทึกไว้ในคัมภีร์ ได้รับการเผยแพร่ต่อไปในยุคปัจจุบัน และอนาคต การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จึงไม่เพียงแต่เป็นการรักษามรดกทางวัฒนธรรม แต่ยังเป็นการส่งเสริมคุณค่าทางจิตวิญญาณที่สามารถใช้ได้ในทุกยุคทุกสมัย

Citation:

*พระสมบัติ สนฺตจิตฺโต (เป็งวงศ์) และ พรหมเรศ แก้วโมลา. (2568). บทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนา. วารสารสหศาสตร์การพัฒนาสังคม, 3(6), 403-416.

Phra Sombut Suntajitto (Pangwong) and Phromares Kaewmola. (2025). Buddhist Monks' Role In Preserving Lanna Palm-Leaf Scriptures. Journal of Interdisciplinary Social Development, 3(6), 403-416.;

DOI: https://doi.org/10.

Website: https://so12.tci-thaijo.org/index.php/JISDIADP/

บทความนี้เน้นวิเคราะห์เชิงลึกถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่พระสงฆ์ดำเนินการเพื่อรักษาคัมภีร์ใบลานไว้ เช่น การจัดอบรมช่างซ่อมใบลาน การจัดนิทรรศการคัมภีร์ การอนุรักษ์รูปแบบตัวอักษรล้านนา ตลอดจนการประสานงานกับองค์กรภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อเพิ่มมิติในการอนุรักษ์ให้กว้างไกลยิ่งขึ้น ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ไม่เพียงทำหน้าที่ทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์กลางของการขับเคลื่อนวัฒนธรรมท้องถิ่น การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานจึงมิใช่เพียงภารกิจของวัด หากแต่เป็นความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์และชุมชนที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของศรัทธา และความตระหนัก ในคุณค่าของรากเหง้าวัฒนธรรมที่ควรธำรงไว้ให้อยู่สืบไป

คำสำคัญ: บทบาทพระสงฆ์, การอนุรักษ์, คัมภีร์ใบลาน

Abstract

This article aims to examine Buddhist monk roles and significance in preserving Lanna palm-leaf scriptures, regarded as invaluable Lanna cultural heritage. Palm-leaf scriptures are not only the sources of Buddhist teachings but also reflect wisdom, lifestyles, and social value of people in the past. Buddhist monks, the spiritual leader of community, play vital roles in safeguarding palm-leaf scriptures, not only by preserving and restoring damaged scriptures but also passing on knowledge to the next generations. Buddhist monks actively engage in revitalizing palm-leaf scriptures and restoring their prominence within society, while continually transmitting Buddhist teachings in the scriptures to the present and future society. The preservation of Lanna palm-leaf scriptures is both cultural heritage maintenance and spiritual value reinforcement, integrating their significance into every era.

This article focuses on in-depth analysis of various activities undertaken by Buddhist monks in terms of palm-leaf scriptures preservation, for example, organizing training programs for palm-leaf scripture restorers, organizing palm-leaf scripture exhibitions, preserving the original style of Lanna alphabets, and coordinating with external public and private organizations to broaden their

preservation scope. The findings indicated that Buddhist monks not only fulfill religious duties but also serve as vital drivers of local culture. Preserving palm-leaf scriptures is thus not only Buddhist temples' responsibility but represents the collaborative effort between Buddhist monks and community grounded in faith and awareness of cultural roots, which should be preserved for future generations.

Keywords: Buddhist monks' roles, Preservation, Palm-leaf scriptures

บทนำ

คัมภีร์ใบลานถือเป็นแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าและสำคัญมากในสังคมล้านนา ซึ่งเป็นภูมิภาคที่มีการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนาอันยาวนาน คัมภีร์เหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นแหล่งข้อมูลทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นหลักฐานสำคัญที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตและความเชื่อของผู้คนในอดีต (กาญจนา นาคสกุล, 2546 : 45-47) การบันทึกองค์ความรู้ต่าง ๆ ลงบนใบลานนั้นใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น และมักจะจารึก ด้วยอักษรโบราณที่มีความหลากหลาย เช่น อักษรธรรมล้านนา อักษรไทลื้อ และอักษรพม่า ซึ่งแต่ละแบบก็สะท้อนถึงการมีอิทธิพลทางด้านภาษาและวัฒนธรรมจากต่างชาติในช่วงเวลานั้น ๆ คัมภีร์ใบลานมีเนื้อหาหลายประเภท เช่น เรื่องราวทางพุทธศาสนา วรรณกรรม ตำรายา กฎหมาย ตลอดจนคติชนวิทยา ที่มีความสำคัญต่อการศึกษาและเข้าใจวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมล้านนา การศึกษาคัมภีร์ใบลานจึงไม่เพียงแต่เป็นการศึกษาเอกสารโบราณเท่านั้น แต่ยังเป็นการศึกษาวัฒนธรรมและความเชื่อที่ถูกถ่ายทอดมาหลายรุ่นหลายสมัย ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการทำความเข้าใจรากฐานทางศาสนา วัฒนธรรม และประเพณีต่าง ๆ ของล้านนา นอกจากนี้ คัมภีร์เหล่านี้ยังมีคุณค่าในด้านการอนุรักษ์ และการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมให้กับคนรุ่นหลัง การจารึกคัมภีร์ลงบนใบลานนั้นยังสะท้อนถึงเทคนิคการผลิตวัสดุและกระบวนการจารึกที่มีความประณีต อาทิ การใช้เหล็กจารบนใบลาน ที่ผ่านการเตรียมให้มีความทนทาน เพื่อให้องค์ความรู้ที่ถูกจารึกไว้อยู่ในสภาพดีและสามารถเก็บรักษาไว้ได้นาน การศึกษาคัมภีร์ใบลานจึงถือเป็นการศึกษาไม่เพียงแต่ในด้านเนื้อหา แต่ยังเป็นการศึกษาวิธีการอนุรักษ์ศิลปะการจารึกที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของภูมิภาคล้านนา (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2558 : 82-85)

นอกเหนือจากคุณค่าทางประวัติศาสตร์แล้ว คัมภีร์ใบลานยังมีบทบาทสำคัญในการธำรงรักษาศาสนาและวัฒนธรรมของล้านนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านพระพุทธศาสนา คัมภีร์เหล่านี้ไม่เพียงแต่บันทึกพระธรรมคำสอน แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายไปยังชุมชนต่าง ๆ โดยเฉพาะในหมู่พระสงฆ์และฆราวาสในอดีต (สุมาลี วงศ์วิลาศ, 2557 : 63-65) พระธรรมคำสอนที่จารึกไว้ในคัมภีร์ทำหน้าที่เป็นแนวทางในการศึกษาพระพุทธศาสนาและฝึกฝนจิตใจให้เจริญรุ่งเรืองไปในทางที่ถูกต้อง คัมภีร์ยังเป็นสื่อกลางในการเชื่อมโยงความรู้และความเข้าใจระหว่างผู้คนในสังคมล้านนาในช่วงเวลานั้น นอกจากนี้ คัมภีร์ใบลานยังสะท้อนถึงความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้ง ระหว่างศาสนาและสังคม โดยเฉพาะหลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม การปกครอง และกฎหมายจารีตประเพณี ซึ่งได้รับการถ่ายทอดผ่านคัมภีร์เหล่านี้ การปฏิบัติตามหลักคำสอนเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญในการรักษาความสงบเรียบร้อยและความสมานฉันท์ในชุมชน คัมภีร์เหล่านี้ยังทำหน้าที่เป็นหลักเกณฑ์ในการกำหนดวิถีชีวิตของชุมชนล้านนาในอดีต โดยสะท้อนถึงวิธีการดำเนินชีวิตที่มีคุณธรรม และเหมาะสมกับค่านิยมของสังคม (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2553 : 120-123) ดังนั้น การศึกษาคัมภีร์ใบลานจึงเป็นการศึกษาทั้งทางศาสนา วัฒนธรรม และสังคมในเวลาเดียวกัน

พระสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน เพราะวัดเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและการศึกษาของชุมชน พระสงฆ์ไม่เพียงแต่มีหน้าที่คัดลอกและบำรุงรักษาคัมภีร์ เหล่านี้เท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เผยแพร่ความรู้ไปยังพุทธศาสนิกชนผ่านพิธีกรรมและการแสดงธรรม ซึ่งเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้และสืบทอดมรดกทางปัญญาของล้านนาให้คงอยู่ในชุมชน (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2552 : 92-94) การมีคัมภีร์ใบลานในวัดเป็นการเก็บรักษาความรู้ที่มีคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรมเอาไว้ อย่างไรก็ตาม ในยุคปัจจุบันคัมภีร์ใบลานกำลังเผชิญกับปัญหาการเสื่อมสภาพจากการใช้งาน และสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้อต่อการอนุรักษ์ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยี ที่ทำให้บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้อนุรักษ์คัมภีร์ได้ลดลง การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์จึงเป็นสิ่งสำคัญในการหาแนวทางการรักษา และฟื้นฟูมรดกทางปัญญาของล้านนา เพื่อให้คัมภีร์ใบลานยังคงมีความสำคัญและได้รับการสืบทอดอย่างยั่งยืนในอนาคต (กนกพร แสงสว่าง, 2561 : 55-58)

ประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ใบลานล้านนา

คัมภีร์ใบลานถือเป็นแหล่งบันทึกองค์ความรู้ที่สำคัญของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงดินแดนล้านนา ซึ่งมีพัฒนาการมาโดยลำดับ วัฒนธรรมการจารึกตัวอักษรลงบนใบลาน ได้รับอิทธิพลจากประเทศศรีลังกาผ่านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นที่ทราบของพุทธศาสนิกชนนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท ภาษาที่ใช้จารึกคัมภีร์นั้นก็คือ ภาษาบาลีอย่างไม่ต้องสงสัยภายหลังจากการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 5 ที่ประเทศศรีลังกา สำเร็จเรียบร้อยเมื่อปีพุทธศักราช 433 ซึ่งในการทำสังคายนาในครั้งนี้มีความสำคัญมาก นับเป็นรากแก้วของพระพุทธศาสนา โดยการสังคายนาในครั้งนี้ ได้มีมติตกลงให้จารึกพระธรรมวินัย หรือพุทธวัจนะ เป็นอักษรมคธ อักษรสิงหลลงในใบลาน นับเป็นครั้งแรก ได้มีการจารึก “พระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษร” เป็นฉบับแรกในพระพุทธศาสนา คัมภีร์พระไตรปิฎก ถือได้ว่าเป็นคัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุดเป็นคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา ที่ยึดถือกันมายาวนานกว่า 2600 ปี ตัวคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้น เป็นตัวแทนพระพุทธเจ้า ตามบันทึกไว้ในคัมภีร์ทีฆนิกาย มหาวรรค ว่า “หฎฺธพฺพ โว อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต โส โวมมจฺจเยน สตฺถา” (ที.ม. (บาลี) 10/216/134) แปลว่า “อานนท์ ธรรมและวินัยที่เราแสดงไว้ และบัญญัติไว้ดีแล้วนั้น จักเป็นศาสดาของพวกเธอทั้งหลาย ภายหลังจากเราล่วงลับไปแล้ว” (ที.ม. (ไทย) 10/236/164) หลังจากนั้นพระไตรปิฎกที่ถูกจารึกก็เผยแผ่เข้าสู่ไปยัง ประเทศต่าง ๆ เช่น เมียนมาร์ ไทย ลาว กัมพูชา และกลุ่มประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา (คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560 : 177) การจารจารึกคัมภีร์พระไตรปิฎกลงบนใบลานครั้งแรกในประเทศไทย เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2020 ในสมัยพระเจ้าติโลกราชกษัตริย์แห่งนครพิงค์เชียงใหม่ แห่งอาณาจักรล้านนา พระองค์ทรงเป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และทรงอุปถัมภ์ให้มีการสังคายนาพระธรรมวินัย โดยตรวจชำระและจารจารึกพระไตรปิฎกลงบนใบลาน ณ วัดโพธารามมหาวิหาร (วัดเจ็ดยอด) เมืองเชียงใหม่ พระไตรปิฎกฉบับที่ผ่านการสอบชำระในครั้งนั้น ถือเป็นหลักฐานสำคัญทางพระพุทธศาสนาในล้านนา (สุรีย์ บุตรน้ำเพชร, 2562, : 115–130) คัมภีร์ใบลานจึงเริ่มแพร่หลายในดินแดนล้านนาและถูกใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการจารึกหลักพระธรรมคำสอน คำภีร์ทางพุทธศาสนา และองค์ความรู้ด้านอื่น ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ กฎหมายจารีต วรรณกรรม และตำรายาแผนโบราณ พัฒนาการของคัมภีร์ใบลาน ในล้านนามีความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับการขยายตัวของพระพุทธศาสนา และการสร้างวัดวาอาราม ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางด้านการศึกษาและพระพุทธศาสนาในอดีต สำหรับในสังคมท้องถิ่นของ

ล้านนา ได้พบว่า จากหลักฐานเท่าที่มีปรากฏในคัมภีร์ใบลานน่าจะมีมาตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวี เป็นต้นมา จนถึงสมัยของพระเมืองแก้ว ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ดินแดนแห่งนี้ โดยมีพระภิกษุ เป็นผู้ที่ได้นำเอาคัมภีร์พระไตรปิฎก จากประเทศศรีลังกามาด้วยเป็นจำนวนมาก ความเป็นไปทางด้านพระพุทธศาสนา ในช่วงระยะนั้นจะมีการศึกษาภาษาบาลีกันอย่างจริงจัง พระภิกษุที่มีความรู้ในภาษาบาลีอย่างแตกฉาน จนสามารถแต่งคัมภีร์เป็นภาษาบาลีได้หลายสิบเรื่อง คัมภีร์ใบลานในล้านนานั้น กล่าวกันว่าคัมภีร์ใบลานที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดเท่าที่ปรากฏในปัจจุบัน คือ คัมภีร์ใบลาน เรื่อง “ติงสนิบาต” ได้จารลงในใบลานเมื่อ พ.ศ. 2014 ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช (สินีนาฏ สมบูรณ์อเนก, 2555 : 175)

คัมภีร์ใบลานล้านนา มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นและแตกต่างจากคัมภีร์ใบลานในภูมิภาคอื่น ๆ อย่างชัดเจนในหลายด้าน โดยเฉพาะในด้านรูปแบบการจารึกและภาษา อักษรที่ใช้บันทึกคัมภีร์ในภูมิภาคล้านนามักเป็นอักษรธรรมล้านนา ซึ่งมีต้นกำเนิดมาจากอักษรขอม และพัฒนาขึ้นมาเป็นระบบอักษรที่เฉพาะเจาะจงสำหรับภูมิภาคนี้ การจารึกคัมภีร์มักทำด้วยเหล็กจารลงบนใบลานที่ได้รับการเตรียมมาอย่างพิถีพิถันเพื่อให้มีความทนทานต่อสภาพแวดล้อมในระยะยาว หลังจากนั้น จะใช้ผงสีหรือยางไม้ทาบทับเพื่อให้ตัวอักษรปรากฏชัดเจนและไม่จางหาย โครงสร้างของคัมภีร์ใบลานล้านนาเป็นอีกหนึ่งลักษณะเฉพาะ โดยคัมภีร์มักจะถูกเย็บเป็นผูกหรือมัดรวมกัน เพื่อสะดวกในการเก็บรักษาและใช้งาน ซึ่งบางครั้งจะเก็บในหีบไม้หรือบุษบกที่มีลวดลายแกะสลักอันงดงาม เพื่อสะท้อนถึงความสำคัญและคุณค่าทางศิลปะของคัมภีร์ต่อชุมชน คัมภีร์เหล่านี้ไม่ได้เป็นแค่เอกสารที่บันทึกความรู้ทางศาสนาและวัฒนธรรม แต่ยังเป็นสัญลักษณ์ของการอนุรักษ์ และสืบทอดมรดกทางวิชาการและศิลปะของล้านนา ทำให้คัมภีร์ใบลานล้านนาเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าทั้งในแง่ของเนื้อหาและรูปแบบ

ในอดีต การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในล้านนาเป็นบทบาทหน้าที่สำคัญของวัดและพระสงฆ์ ต้องดูแลรักษาให้ดี โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่มีความรู้ด้านอักษรธรรมและภาษาบาลี ซึ่งทำหน้าที่คัดลอกคัมภีร์ใหม่เมื่อคัมภีร์เดิมเริ่มเสื่อมสภาพไป การคัดลอกและเผยแพร่คัมภีร์เป็นส่วนสำคัญในการถ่ายทอดพระธรรมคำสอนให้กับศิษย์และประชาชนทั่วไป เพื่อให้คำสอนเหล่านี้ยังคงอยู่ในสังคมต่อไป นอกจากนี้ ยังมีประเพณีการทำบุญคัมภีร์ หรือการถวายคัมภีร์แก่พระสงฆ์ เพื่อเป็นการสืบทอดพระธรรมคำสอนและส่งเสริมการศึกษาในชุมชน อย่างไรก็ตาม คัมภีร์ใบลานหลายชุดได้สูญหายหรือเสื่อมสภาพไปเนื่องจากปัจจัยทางธรรมชาติ เช่น การกัดกร่อนของอากาศหรือแมลง รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวิถีชีวิตที่ทำให้ความสำคัญของคัมภีร์ลดลงในภายหลัง แม้ว่าจะมีความพยายามจากทั้งชุมชนและนักวิชาการในการ

อนุรักษ์คัมภีร์เหล่านี้ แต่ยังคงเป็นความท้าทายที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างต่อเนื่อง โดยต้องใช้ความร่วมมือจากหลายฝ่ายทั้งในและนอกชุมชนเพื่อให้การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานเป็นไปได้อย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพ

บทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนา

พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ และสืบสานคัมภีร์ใบลานล้านนา ซึ่งเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า อย่างยิ่งต่อสังคมล้านนา คัมภีร์ใบลานเหล่านี้ ไม่เพียงแต่เป็นแหล่งข้อมูลทางศาสนา แต่ยังเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญในด้านวัฒนธรรม การศึกษา และประวัติศาสตร์ พระสงฆ์ในฐานะผู้รู้ และผู้สืบทอดพระธรรมคำสอน ได้ทำหน้าที่ในการบันทึก จารึก และเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ผู้คนในสังคมได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้และแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักธรรม คำสอนของพระพุทธศาสนา การรักษาคัมภีร์ใบลานจึงไม่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับการเก็บรักษาเอกสารโบราณ แต่ยังเป็นการรักษามรดกทางจิตใจและจริยธรรมของชุมชนล้านนาให้คงอยู่ต่อไปในอนาคต พระสงฆ์จึงมีบทบาทในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานซึ่งประกอบด้วย

1) การศึกษาคัมภีร์ใบลาน การศึกษาคัมภีร์ใบลานเป็นหนึ่งในกระบวนการสำคัญของพระสงฆ์ล้านนา ซึ่งมีบทบาทอย่างยิ่งในการรักษาและถ่ายทอดพระธรรมคำสอนตั้งแต่อดีต คัมภีร์ใบลานไม่เพียงเป็นแหล่งรวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าเท่านั้น แต่ยังประกอบด้วยพระวินัย อรรถกถา ตลอดจนคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติธรรมอีกมากมาย พระภิกษุที่บรรพชาใหม่จึงจำเป็นต้องศึกษาเนื้อหาในคัมภีร์เหล่านี้อย่างจริงจัง เพื่อให้สามารถปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย วัดจึงกลายเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ โดยมีพระอาจารย์หรือครูบาเป็นผู้นำในการเขียนอ่าน ตีความ และอธิบายเนื้อหาในคัมภีร์ให้เข้าใจลึกซึ้ง กระบวนการเรียนรู้ยังรวมถึงการคัดลอกคัมภีร์ใบลาน ซึ่งไม่เพียงช่วยสืบทอดองค์ความรู้ แต่ยังเป็นการฝึกฝนอบรมให้พระสงฆ์มีความชำนาญในอักษรธรรมล้านนาและภาษาบาลีอีกด้วย ทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาคัมภีร์ใบลานในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมและจริยธรรมของพระพุทธศาสนาในดินแดนล้านนา

2) การถ่ายทอดความรู้จากคัมภีร์ใบลาน การถ่ายทอดความรู้จากคัมภีร์ใบลานเป็นภารกิจที่พระสงฆ์ในล้านนาได้ให้ความสำคัญมาโดยตลอด มิได้จำกัดเพียงการศึกษาและคัดลอกเท่านั้น หากแต่รวมถึงการนำเนื้อหาจากคัมภีร์มาเผยแผ่แก่ชาวบ้านด้วย พระสงฆ์จึงทำหน้าที่

เป็นทั้งผู้เรียนรู้และผู้สื่อสารหลักธรรมสู่ชุมชน ไม่ว่าจะเป็นในโอกาสวันธรรมสวนะ งานบุญต่าง ๆ หรือกิจกรรมอบรมเยาวชนและสามเณร คัมภีร์ใบลานจึงเปรียบเสมือนคัมภีร์ชีวิต ที่ช่วยชี้นำแนวทางประพฤติปฏิบัติแก่ชาวพุทธในท้องถิ่น นอกจากเนื้อหาทางธรรมแล้ว คัมภีร์ยังสะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับประเพณี กฎหมายจารีต และวัฒนธรรมของล้านนา การนำเนื้อหาเหล่านี้มาถ่ายทอดสู่สาธารณชนจึงมีบทบาทสำคัญในการธำรงรักษาไม่เพียงแต่พระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังรวมถึงวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ของชุมชนล้านนาให้คงอยู่สืบไปอย่างกลมกลืนและยั่งยืน

3) ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และชุมชนในการอนุรักษ์ การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในล้านนาไม่สามารถดำเนินไปได้โดยลำพังภายในวัด หากแต่ต้องอาศัยความร่วมมือจากชุมชนในการดูแล และรักษามรดกทางปัญญานี้ ในอดีตประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์คัมภีร์ผ่านการถวายคัมภีร์ใบลานให้แก่วัด หรือการเข้าร่วมกิจกรรมบุญที่เกี่ยวข้องกับการคัดลอกและซ่อมแซมคัมภีร์ นอกจากนี้ วัดยังเป็นสถานที่เก็บรักษาคัมภีร์ใบลานซึ่งเป็นสมบัติทางศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชน พระสงฆ์จึงทำหน้าที่เป็นผู้ประสานระหว่างองค์ความรู้ที่บันทึกในคัมภีร์กับวิถีชีวิตของชาวบ้าน การร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ และชุมชนในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานช่วยให้มรดกทางปัญญานี้คงอยู่ และสามารถส่งต่อไปยังคนรุ่นหลัง อย่างไรก็ตามปัจจุบันความเปลี่ยนแปลงทางสังคมส่งผลให้บทบาทของพระสงฆ์และชุมชนในการดูแลคัมภีร์ใบลานลดลง ดังนั้น ต้องมีแนวทางในการเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน โดยใช้ทั้งกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี โดยเริ่มจากการสร้างเครือข่ายผ่าน MOU การรวมกลุ่ม และการสมัครเป็นสมาชิกเครือข่ายต่าง ๆ พร้อมมีวิธีการรักษาเครือข่ายให้อยู่ยั่งยืน เช่น การทำงานร่วมกัน แบ่งบทบาท ยกย่องบุคลากรและติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เครือข่ายเข้มแข็งและยั่งยืนในระยะยาว (พระมหาฉัตรเทพ พุทฺธชาโต, 2563 : 639-656) ดังนั้น การสร้างความตระหนักรู้และส่งเสริมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนเพื่อรักษามรดกทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่านี้ให้คงอยู่ต่อไป

ความท้าทายในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาต้องเผชิญกับปัญหา และความท้าทายหลายประการทั้งในด้านสภาพแวดล้อมที่ทำให้คัมภีร์ใบลานเสื่อมสภาพอย่างรวดเร็วและการขาดแคลน

ทรัพยากรในการดูแลรักษา เนื่องจากใบลานเป็นวัสดุที่บอบบาง และอาจถูกทำลายได้ง่ายจากความชื้นความร้อนหรือแมลงต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีปัญหาด้านการถ่ายทอดความรู้ในการดูแลคัมภีร์ที่อาจสูญหายไปตามกาลเวลา ทำให้การอนุรักษ์คัมภีร์ต้องอาศัยความร่วมมือ จากทั้งภาครัฐและภาคประชาชน รวมถึงการพัฒนาวิธีการใหม่ ๆ ที่เหมาะสมเพื่อปกป้อง และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานให้คงอยู่ตลอดไป การท้าทายเหล่านี้ต้องการความพยายามร่วมกันของพระสงฆ์และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของล้านนา ปัญหาและความท้าทายประกอบด้วย

1) ปัญหาการจัดเก็บและการดูแลรักษาคัมภีร์ใบลาน คัมภีร์ใบลานเป็นเอกสารโบราณที่มีความเปราะบางและเสื่อมสภาพได้ง่ายตามกาลเวลา ปัจจัยทางธรรมชาติ เช่น ความชื้น อุณหภูมิที่เปลี่ยนแปลง และการถูกทำลายโดยแมลง ส่งผลให้คัมภีร์ใบลานจำนวนมากเกิดการชำรุดหรือสูญหาย นอกจากนี้ การขาดแคลนสถานที่จัดเก็บที่ได้มาตรฐานภายในวัดหรือสถานที่สำคัญทางศาสนาเป็นอีกปัญหาหนึ่งที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์ แม้ว่าหลายวัดจะมีหีบไม้หรือบุษบกสำหรับเก็บรักษาคัมภีร์แต่ในบางกรณีการดูแลรักษาไม่เพียงพอ ทำให้เอกสารเหล่านี้เสื่อมสภาพเร็วกว่าที่ควรจะเป็น อีกทั้ง การขาดงบประมาณและบุคลากรที่มีความรู้ด้านการอนุรักษ์ยังเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้การดูแลคัมภีร์ใบลานเป็นไปอย่างจำกัด

2) การสูญเสียความรู้ด้านการถ่ายทอดและการบันทึก แต่เดิมการศึกษาคัมภีร์ใบลาน เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาพระปริยัติธรรมในวัด โดยพระสงฆ์จะเรียนรู้วิธีอ่าน เขียน และคัดลอกอักษรธรรมล้านนาเพื่อนำไปใช้ในการเผยแผ่พระธรรมคำสอน อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันจำนวนพระสงฆ์ที่สามารถอ่านและตีความคัมภีร์ใบลานลดลงอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากการศึกษาภาษาโบราณเหล่านี้ ไม่ได้รับการส่งเสริมเท่าที่ควร นอกจากนี้ ระบบการศึกษาสมัยใหม่ที่มุ่งเน้นไปที่ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ทำให้เยาวชนรุ่นใหม่ขาดความสนใจในการเรียนรู้อักษรโบราณที่ใช้ในคัมภีร์ใบลาน ส่งผลให้การถ่ายทอดองค์ความรู้จากคัมภีร์ใบลานไปสู่คนรุ่นหลังลดลง และอาจนำไปสู่การสูญหายขององค์ความรู้ที่สำคัญในอนาคต

3) อิทธิพลของเทคโนโลยีและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป การเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยีมีผลกระทบโดยตรงต่อกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ในอดีต วัดเป็นศูนย์กลางของการศึกษาและการถ่ายทอดความรู้ แต่ในปัจจุบันการเข้าถึงข้อมูลทางศาสนาและวัฒนธรรมสามารถทำได้ผ่านสื่อดิจิทัล ทำให้ความสำคัญของคัมภีร์ใบลานในฐานะแหล่งความรู้ดั้งเดิมลดลง นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตทำให้พระสงฆ์และชุมชนมีเวลาน้อยลงใน

การดูแลและศึกษาคัมภีร์ใบลาน การที่สังคมให้ความสำคัญกับเทคโนโลยีสมัยใหม่มากขึ้น อาจทำให้คัมภีร์ใบลานกลายเป็นเพียงวัตถุโบราณที่ไม่มีบทบาทในชีวิตประจำวัน ทั้งที่เป็นแหล่งมรดกทางปัญญาที่มีคุณค่า การปรับตัวให้เข้ากับยุคดิจิทัล เช่น การจัดทำฐานข้อมูลคัมภีร์ใบลานในรูปแบบดิจิทัล หรือการส่งเสริมการเรียนรู้อักษรโบราณผ่านสื่อออนไลน์ อาจเป็นแนวทางที่ช่วยให้คัมภีร์ใบลานยังคงมีความหมายต่อสังคมร่วมสมัย

การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาต้องเผชิญกับความท้าทายหลายประการที่มีผลกระทบต่อการรักษาคัมภีร์ให้คงอยู่ได้ในระยะยาว ปัญหาหลักที่พบคือการเสื่อมสภาพของคัมภีร์จากความชื้น ความร้อน และแมลง รวมถึงการขาดแคลนทรัพยากรในการดูแลรักษา เช่น สถานที่จัดเก็บที่ได้มาตรฐานและบุคลากรที่มีความรู้ในการอนุรักษ์ นอกจากนี้ ยังมีการสูญหายของความรู้ ในการถ่ายทอดและการบันทึกคัมภีร์ใบลาน โดยเฉพาะในหมู่พระสงฆ์ที่มีความรู้ด้านอักษรโบราณที่ลดลงตามกาลเวลา การศึกษาในระบบสมัยใหม่ที่มุ่งเน้นภาษาไทยและภาษาอังกฤษก็ทำให้เยาวชนขาดความสนใจในการเรียนรู้เกี่ยวกับอักษรโบราณที่ใช้ในคัมภีร์เหล่านี้ อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยี ทำให้การเข้าถึงข้อมูลทางศาสนาและวัฒนธรรมผ่านสื่อดิจิทัลกลายเป็นทางเลือกหลัก ส่งผลให้บทบาทของคัมภีร์ใบลานในชีวิตประจำวันลดลง อย่างไรก็ตาม การปรับตัวให้เข้ากับยุคดิจิทัล เช่น การสร้างฐานข้อมูลคัมภีร์ในรูปแบบดิจิทัล อาจช่วยรักษาความสำคัญของคัมภีร์ใบลานและทำให้สามารถเข้าถึงได้ในอนาคต

แนวทางการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในอนาคต

คัมภีร์ใบลานมีความสำคัญในพระพุทธศาสนา โดยเริ่มมีการจารึกคำสอนเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกในสังคายนาครั้งที่ 5 ที่ศรีลังกาในปี พ.ศ. 433 เพื่อป้องกันความคลาดเคลื่อนจากการท่องจำ (พระกัมพล อิ่นแก้ว และคณะ, 2567 : 105-114) ในอนาคต การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาจะต้องอาศัยการผสมผสานระหว่างวิธีการดั้งเดิมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยการนำวิธีการรักษาคัมภีร์ที่ใช้มาหลายร้อยปีมาปรับปรุงให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน เช่น การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ในการถ่ายภาพคัมภีร์เพื่อเก็บรักษาข้อมูลและป้องกันการสูญหาย การฝึกอบรมพระสงฆ์และบุคลากรที่เกี่ยวข้องในด้านการอนุรักษ์คัมภีร์อย่างมีมาตรฐาน รวมถึงการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในการจัดหาแหล่งทุนและทรัพยากรสำหรับการอนุรักษ์ การส่งเสริมการศึกษาและการวิจัยเกี่ยวกับคัมภีร์ใบ

ลานก็จะเป็นส่วนสำคัญในการเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ถึงความสำคัญของคัมภีร์ในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมที่ต้องได้รับการอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป ซึ่งมีแนวทางการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในอนาคต ได้แก่

1) โครงการอนุรักษ์ที่พระสงฆ์มีส่วนร่วม พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานมาโดยตลอด ดังนั้น การพัฒนาโครงการอนุรักษ์ที่ให้พระสงฆ์มีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบจะช่วยส่งเสริมให้การดูแลคัมภีร์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ หนึ่งในแนวทางที่สำคัญคือการจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์คัมภีร์ใบลานภายในวัดที่มีศักยภาพ เพื่อเป็นศูนย์กลางในการซ่อมแซม คัดลอก และเก็บรักษาคัมภีร์ ให้มีอายุยืนยาวขึ้น นอกจากนี้ พระสงฆ์สามารถมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการอ่าน และการคัดลอกคัมภีร์ใบลานให้แก่พระภิกษุ สามเณร และประชาชนผู้สนใจ โดยผ่านกิจกรรมอบรม และการเรียนการสอนในหลักสูตรพระปริยัติธรรม การที่วัดเป็นศูนย์กลางของโครงการอนุรักษ์จะช่วยให้การดูแลคัมภีร์เป็นไปอย่างต่อเนื่องและมีความยั่งยืน

2) การสร้างความตระหนักรู้ในชุมชนเกี่ยวกับคัมภีร์ใบลาน นอกจากการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์แล้ว การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากชุมชน คัมภีร์ใบลานล้านนาล้วนมีคุณูปการต่อสังคมและอนุชนรุ่นหลังเพื่อที่จะนำมาศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของบรรพบุรุษ (พระชยานันทมุนี และคณะ, 2559) การสร้างความตระหนักรู้ให้กับประชาชนเกี่ยวกับคุณค่าทางศาสนา ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของคัมภีร์ใบลานเป็นปัจจัยสำคัญในการจูงใจให้คนรุ่นใหม่หันมาสนใจและร่วมมือในการอนุรักษ์ แนวทางหนึ่ง คือ การจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น นิทรรศการเกี่ยวกับคัมภีร์ใบลาน เวิร์กชอปการอ่านอักษรโบราณ หรือโครงการฟื้นฟูประเพณีการคัดลอกคัมภีร์ นอกจากนี้ การนำคัมภีร์ใบลานมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในโรงเรียนท้องถิ่นหรือมหาวิทยาลัยจะช่วยให้เยาวชนเห็นคุณค่าและเข้าใจถึงความสำคัญของมรดกทางปัญญานี้มากยิ่งขึ้น

3) การพัฒนากลไกการสนับสนุนจากภาครัฐและองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร เพื่อให้การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องมีการสนับสนุนจากภาครัฐและองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร กลไกการสนับสนุนที่สำคัญ ได้แก่ การจัดสรรงบประมาณสำหรับโครงการอนุรักษ์ การพัฒนาหลักสูตรเกี่ยวกับคัมภีร์ใบลานในสถาบันการศึกษา และการส่งเสริมการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับคัมภีร์ใบลานในเชิงลึก นอกจากนี้ เทคโนโลยีสารสนเทศสามารถเข้ามามีบทบาทในการเก็บรักษาคัมภีร์ โดยการจัดทำฐานข้อมูล

ดิจิทัลหรือการสแกนเอกสารโบราณเพื่อเผยแพร่ในรูปแบบออนไลน์ องค์กรทางวัฒนธรรมและสถาบันการศึกษาสามารถร่วมมือกันพัฒนาโครงการดิจิทัลไลบรารี เพื่อให้คัมภีร์ใบลานสามารถเข้าถึงได้ง่ายขึ้นทั้งในระดับท้องถิ่นและนานาชาติ

แนวทางการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่กล่าวถึงไม่เพียงแค่ช่วยปกป้องคัมภีร์จากการสูญหาย แต่ยังสร้างโอกาสให้คนรุ่นหลังได้เข้าถึงและเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมของตนเองในรูปแบบที่ยั่งยืน การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เช่น การถ่ายภาพคัมภีร์หรือการสแกนแบบสามมิติ สามารถช่วยอนุรักษ์ข้อมูลในรูปแบบดิจิทัลที่ไม่สามารถสูญหายไปได้แม้เวลาผ่านไป การบูรณาการความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ชุมชน ภาครัฐ และองค์กรต่าง ๆ จะทำให้การอนุรักษ์เป็นไปอย่างเป็นระบบ ซึ่งจะช่วยให้ทรัพยากร และความรู้ที่มีอยู่ถูกใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ นอกจากนี้ การส่งเสริมการศึกษาในด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานยังสามารถสร้างแรงจูงใจให้คนรุ่นใหม่มีส่วนร่วมในกระบวนการรักษามรดกนี้ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือและการแลกเปลี่ยนความรู้จะช่วยยกระดับการอนุรักษ์ให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืนมากขึ้น ส่งผลให้คัมภีร์ใบลานยังคงมีคุณค่าและความสำคัญต่อสังคมล้านนาในอนาคต

สรุป

พระสงฆ์ในล้านนามีบทบาทเป็นศูนย์กลางในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ซึ่งเปรียบเสมือนคลังความรู้ทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมพื้นถิ่น พระสงฆ์ไม่เพียงดูแลเก็บรักษาคัมภีร์ให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ แต่ยังมีหน้าที่ซ่อมแซมเมื่อเกิดความเสียหาย และคัดลอกเนื้อหาเพื่อสืบทอดความรู้สู่คนรุ่นหลัง ด้วยความเชี่ยวชาญด้านภาษาบาลีและอักษรธรรม พระสงฆ์จึงเป็นผู้ถ่ายทอดเนื้อหาคัมภีร์ผ่านกิจกรรมทางศาสนา เช่น การสอนธรรมะ หรือการเทศน์อบรมในชุมชน นอกจากนี้ พระสงฆ์ยังมีส่วนสำคัญ ในการประสานงานกับชุมชนและนักวิชาการ เพื่อรวบรวมคัมภีร์จากวัดต่าง ๆ และจัดทำระบบทะเบียนเพื่อป้องกันการสูญหาย การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานจึงไม่ใช่เพียงการเก็บรักษาวัตถุโบราณ แต่เป็นการรักษารากฐานความรู้ ภูมิปัญญา และอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ซึ่งจะส่งต่อไปสู่เยาวชนเพื่อสร้างความเข้าใจและความภาคภูมิใจในมรดกของตนเองในอนาคตอนาคต

เอกสารอ้างอิง

กนกพร แสงสว่าง. (2561). การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในภาคเหนือของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

กาญจนา นาคสกุล. (2546). อักษรธรรมล้านนาและวรรณกรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2560). พระพุทธศาสนาเถรวาท. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. (2553). พระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระกัมพล อิ่นแก้ว และคณะ. (2567). “แนวทางการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดในอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่”. การประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 4 วันที่ 24-25 สิงหาคม 2567 ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่: 105–114.

พระชยานันทมุนี และคณะ. (2559). การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ. ใน รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาฉัตรเทพ พุทฺธชาโต. (2563). รูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดและชุมชนในประเทศไทย ด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี. วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์, 5(2), 639–656.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกำ 2500 กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2552). พระสงฆ์กับบทบาททางการศึกษาในสังคมล้านนา. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สินีนาฏ สมบูรณ์อเนก. (2555). พุทธศิลป์ล้านนา: คุณค่า ศรัทธา และการอนุรักษ์. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สุมาลี วงศ์วิลาศ. (2557). การสืบทอดพระธรรมคำสอนผ่านคัมภีร์ใบลานในล้านนา. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สุรีย์ บุตรน้ำเพชร. (2562). การสังคายนาพระไตรปิฎกสมัยพระเจ้าติโลกราช. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 47(2), 115–130.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2558). มรดกคัมภีร์ใบลานล้านนา: การอนุรักษ์และคุณค่าทางวัฒนธรรม. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.